

Píše Marie Škarpová

(E*forum, 17. 06. 2020)

Je zajímavé sledovat, jak velkou pozornost na sebe opakovaně poutají duchovní písně bohemikálního původu, bez ohledu na to, zda jsou v latině, češtině nebo němčině. Dokonce to vypadá, jako by duchovní píseň nebyla v českých zemích jen duchovní písní, ale často ještě něčím mnohem víc. Tak např. Josef Jireček v jedné ze zakladatelských prací české hymnologie, ve spise *Hymnologia bohémica* (1878), prohlásil duchovní písně za hlavního reprezentanta české (národní) poezie mezi středověkým básnictvím a novodobou poezií, za jediný projev skutečné básnické tvořivosti střední doby v češtině. Jakou důležitost začal nepřiliš dlouho poté husitské duchovní písně připisovat hudební historik Zdeněk Nejedlý, je asi všeobecně známo.

Ale nejsou to pouze Češi, kdo se nechal bohemikální hymnografií fascinovat. Podle německého hymnologa Quida Maria Drevese bylo pro Čechy pozdního středověku příznačné dochování tak velkého množství latinských duchovních písní, že svou monumentálně koncipovanou edici evropské středolatinšské hymnografie *Analecta hymnica medii aevi* zahájil právě svazkem obsahujícím „cantiones bohémicae“, tj. latinské duchovní písně dochované v bohemikálních pramenech 14. a 15. století. A v nedávné době zase amerického církevního historika **Christophera Boyda Browna** nadchla německá hymnografická tvorba z krušnohorského Jáchymova natolik, že jí věnoval knižní monografii. V ní jáchymovské duchovní písně, které jsou převážně parafrázemi vybraných biblických textů, označil přímo za zpívané evangelium, za obzvláště účinný způsob hlásání Božího slova, a podle něho se právě ony rozhodujícím způsobem zasloužily o úspěch luterské reformace v Jáchymově coby její hlavní médium. Brownova kniha, vydaná v roce 2005 anglicky, je od loňského roku dostupná také v českém překladu Dana Töröka pod názvem **Zpívání evangelia. Luterské písně a úspěch reformace**, vydaném Lutherovou společností.

Hlavní pozornost se tedy v knize soustřeďuje na Jáchymov „dlouhého“ 16. století. Toto horní město, založené roku 1516 hrabětem Šlikem u bohatých nalezišť stříbra a osídlené zejména horníky a horními podnikateli příšlymi ze saské strany Krušnohoří, od počátku sympatizovalo s náboženskými reformními hnutími. Díky tomu, že hrabě Šlik odkoupil od sokolovského děkana patronátní právo k jáchymovské faře a převedl ho na jáchymovskou městskou radu, mohli si Jáchymovští sami volit faráře. V prvních letech se v Jáchymově vystřídalo několik duchovních různého reformního zaměření, od erasmíansky umírněných až po reformně velice radikální; asi nejvýraznější stopu však v (náboženských) dějinách Jáchymova zanechal žák Martina Luthera a jeho oddaný stoupenec **Johannes Mathesius** (1504–1565), původem ze saských Rochlic (Rochlitz). Ten v Jáchymově nejprve působil v letech 1532–1540 jako rektor městské latinské

školy; po studiu teologie ve Wittenberku a kněžské ordinaci se vrátil do Jáchymova, kde od roku 1545 až do smrti zastával funkci faráře. Byl pilným kazatelem, o čemž svědčí i jeho četná německá kázání vydaná ve vícero postilách, ale též autorem různých nábožensky vzdělávacích pojednání a rovněž několika duchovních písňových textů.

Pilným hymnografem byl však především Mathesiovův přítel a dlouholetý jáchymovský kantor a varhaník farního kostela a rektor městské školy **Nicolaus Herman** (1500–1561), rodák z Altdorfu u Norimberka. Většinu své německé písňové tvorby Herman vydal až na sklonku života ve dvou kancionálech: jeho písňové parafráze evangelijních perikop (tj. úryvků evangelií čtených při bohoslužbě o nedělích církevního roku) vyšly ve zpěvníku *Die Sonntags Euangelia vber das gantze Jar in Gesenge verfasset* (1560), písňové parafráze vybraných starozákonních příběhů v kancionále nazvaném *Historien von der Sindfludt, Joseph, Mose, Helia, Elisa vnd der Susanna* (1562). Vedle toho Herman vytvořil pro jáchymovské bohoslužby již v padesátých letech 16. století soubor latinských chorálních zpěvů, a to uzpůsobením tradičních útvarů křesťanské liturgie pro luterskou bohoslužbu: např. sekvence (tj. zpěv před evangeliem) v jeho pojetí získala podobu zpívané parafráze evangelijní perikopy. Zatímco tyto Hermanovy latinské zpěvy, určené pro žáky jáchymovské latinské školy, kteří byli zároveň zpěváky chrámového sboru, se zachovaly unikátně v rukopisné zpěvní knize, oba jeho kancionály německých duchovních písní, komponovaných podle Hermanových vlastních slov pro žákyně jáchymovské dívčí německé školy a určených pro domácí bohoslužbu (ač Herman nevyklučoval ani jejich použití při bohoslužbě), se do počátku 17. století dočkaly v jednom případě dvaceti, ve druhém téměř čtyřiceti vydání. Herman tedy náležel k oněm raně novověkým hymnografům, kteří se s úspěchem pokusili vyřešit základní problém křesťanství doby náboženství knihy – jak dostat posvátný text ke všem členům církve včetně negramotných – pomocí melodie, hudebního i slovního rytmu a rýmu jako důležitých paměťových opor a zároveň se přitom nenechal svázat biblickým hymnografickým kánonem, jak to učinily radikálnější reformní skupiny, jež z bible pro bohoslužebný zpěv převzaly jen původní zpěvy, tj. žalmy (a novozákonní kantika).

Zejména díky Mathesiovi a Hermanovi s jejich četnými vazbami nejen na Wittenberk, ale i na další osobnosti luterské reformace získal Jáchymov pověst ohniska luteránství v Čechách. Jde ostatně o konfesi, jejíž existence je v českých zemích raného novověku postižitelná jen s obtížemi, neboť přívrženci luterství v Čechách předbělohorské doby nevytvořili zemskou církev: lutersky orientovaná farní společenství se buď institucionálně hlásila k utrakvistické církvi a uznávala jurisdikci konzistoře pod obojí, nebo se stala z hlediska církevní správy téměř samostatnými komunitami pod ochranou šlechtických patronů.

Především Mathesiovo a Hermanovo dochované homiletické a hymnografické dílo využil Ch. Boyd Brown jako základní prameny pro pokus představit Jáchymov 16. století jako modelové luterské společenství, téměř vzorově naplňující ideály wittenberské reformace. Plnou identifikaci Jáchymovských s Lutherovou reformou

podle Browna jasně dokládá jejich postoj po Bílé hoře. Ti z velké části odmítali konverzi ke katolictví i dlouho poté, co město museli opustit luterští duchovní a luterská farní obec v něm institucionálně přestala existovat. Po zostření rekatolizačního nátlaku v padesátých letech 17. století pak mnoho měšťanů dalo před konverzí ke katolictví přednost odchodu do saského exilu.

Hlavním prostředkem k budování, udržování a posilování luterské identity u Jáchymovských byly podle Browna právě Hermanovy německé duchovní písně, zprostředkovávající v podobě veršovaných parafrází biblický text, tedy samo Boží slovo, a zároveň podávající jeho výklad podle luterské věrouky. Zpěv Hermanova písňového repertoáru tak každému věřícímu umožnil stát se hlasatelem evangelia v rodinném kruhu či jakémkoli dalším společenství mimo oficiální církevní strukturu. Tím podle Browna došel nejlépe uskutečnění Lutherův důraz položený na všeobecné kněžství všech věřících. Ch. Boyd Brown sice připomíná, že hymnografická tvorba byla také záležitostí luterských kněží, kteří ji pojímali jako součást pastorační činnosti, jeho zájem se však soustředil na hymnografickou tvorbu laiků: kromě Hermana zmiňuje především bavorskou učitelku a přívrženkyni luterství Magdalenu Heymairovou, která - inspirována Hermanovým souborem písní na evangelia - vytvořila jako jejich pokračování soubor písňových parafrází epištolních perikop. Také tvorbu těchto hymnografů-laiků pak Brown interpretuje jako uskutečňování jejich podílu na všeobecném kněžství.

Východiskem knihy tedy byla vnitrokonfesní polemika s pojetím luterství jako náboženské reformy přijaté pouze intelektuálními (teologickými) a politickými elitami, ne však celou společností, v níž se k plnému uskutečnění Lutherovy reformy dospět vlastně nepodařilo. Je tedy zřejmé, že Brownův výklad o náboženských dějinách Jáchymova 16. a 17. století je koncipován v intencích tradičního konfesijně církevního dějepisce. Čtenář očekávající nové, metodologicky inovativní konceptualizace raně novověkých procesů konfesních homogenizací státních útvarů (střední) Evropy, spojených mj. s (hromadnými) náboženskými konverzemi a migracemi z náboženských, resp. konfesních důvodů, bude zklamán.

Snad ještě větší zklamání zažívá při čtení knihy český čtenář, neboť jazyková bariéra zabránila americkému historikovi zkoumat Mathesiovy a Hermanovy vztahy k českojazyčnému, resp. vůbec bohemikálnímu prostředí. V Brownově pojetí je Jáchymov spojen mnohočetnými vazbami výhradně s prostředím říšským, mezi nimiž nepřekvapivě dominují vazby k Lutherovu a Melanchtonovu Wittenberku, jenž se stal též místem prvního vydání Mathesiových i Hermanových děl. Luther je pak v knize pojat jako zakladatel německé duchovní písně vůbec; o německé bohemikální hymnografii jinokonfesní, např. bratrské provenience americký církevní historik netuší a Jáchymov, ač velmi brzy podléhající coby královské horní město habsburskému panovníkovi, prezentuje téměř jako svébytnou kulturní, náboženskou a intelektuální „wittenberskou“ enklávu v českých zemích.

Mathesiovy i Hermanovy vazby k bohemikálnímu prostředí, byť nepoměrně

sporaditější než k prostředí saskému či obecně říšskému, přitom již byly doloženy. Zřejmě ojedinělým, avšak systematickým dobovým tlumočnickem Mathesiových i Hermanových textů do češtiny byl Tomáš Řešátko Soběslavský († 1602). Přeložil nejen Mathesiovu veršovanou naučnou skladbu o řádném hospodaření a křesťanském manželském soužití *Oeconomia de matrimonio* (z německé verze, pořízené Hermanem) a některá jeho kázání a modlitby, ale též výběr z Hermanových písňových evangelijních parafrází. K nim pak připojil vlastní „písňe na evangelia“, vytvořené podle Hermanova modelu; takto vzniklý cyklus písňových evangelijních parafrází ovšem nakonec vyšel až posthumně pod názvem *Kancionál celoroční* (1610), a to s určením nijak vyhraněně luterským, nýbrž všem Čechům hlásícím se k České konfesi. Ostatně sám typ písňové parafráze biblického textu, v češtině doložený už z pozdního 15. století tvorbou utrakvistického kněze Václava Miřinského († asi 1492 nebo po 1498) či z pozdější doby plzeňským tiskem *Piesniček na nedělní čtení* (1529), se těšil ve druhé polovině 16. století v české společnosti nové pozornosti. Na to poukazuje i skutečnost, že Miřinského cykly písňových parafrází starozákonních a evangelijních textů se dochovaly zejména díky jejich dvěma opisům (z 1551–1555 a 1574) a třem tiskům (1567, 1577, 1590) pořízeným právě v onom období.

Dobovou oblibu písni na evangelijní perikopy či úryvky z jiných biblických knih ostatně dokládají také transkonfesijní přejímky Hermanových písni do katolického německého kancionálu *Geistliche Lieder und Psalmen* (1567) olomouckého rodáka a děkana budyšínské kapituly Johanna Leisentrita (1527–1586), ale také například kancionálová tvorba Šimona Lomnického z Budče (1552–1623). Lomnický již coby „správce školní v Kardašově Řečici“ vydal cyklus písni na nedělní evangelijní perikopy *Písňe nové na evangelia svatá nedělní přes celý rok* (1580) a později soubor písňových legend o vybraných svatých *Kancionál aneb Písňe nové historické na dni obzvláštní sváteční přes celý rok* (1595), tedy vlastně písňe ke svátkům svatých, také v tomto případě seřazené podle liturgického roku. Jestliže u Lomnického prvního písňového cyklu není jeho katolická konfesní příslušnost nijak zdůrazňovaná (ovšem přesto je zřejmá: jak např. prozrazuje jeho explicit, je tento zpěvník prvním českým kancionálem, který vyšel s aprobačí pražského arcibiskupa), v případě druhém jde o písňe pro svátky sanktorálu s vyhraněně katolicky pojatým hagiografickým vymezením. Zpívaný sanktorál sice sám o sobě nebyl žádnou novinkou, ten vytvořili už Miřinský či Herman, ovšem oni tak učinili výhradně na základě biblického textu a nabídli písňe o biblických svatých. Společenství svatých zastoupených v Lomnického kancionálu je naproti tomu mnohem početnější, zahrnuje i osoby z časů pobiblických, a to si pochopitelně vyžádalo vycházet i z textů mimo biblický kánon.

Jak vidno, záměrné soustředění na jeden literární jazyk či jednu konfesi nemusí být pro výzkum středoevropského raného novověku příliš šťastnou volbou. Lze tedy jen litovat, že do českého vydání knihy Ch. Boyda Browna nebyl zařazen byť jen stručný průvodní text v podobě předmluvy či doslovu, kde mohly být tyto již hymnologickým bádáním identifikované vazby, ukazující dobovou rezonanci jáchymovské literární produkce i za jazykovými a konfesijními hranicemi, naznačeny; případně se v knize alespoň mohlo odkázat na základní českou hymnologickou příručku *Slovník staročeských hymnografů*

(13.-18. století) Jana Kouby, obsahující podrobná hesla o všech zmiňovaných hymnografech včetně N. Hermana a J. Mathesia. Rozpaky budí rovněž to, proč v českém překladu Brownovy knihy nebyla využita již zavedená hymnologická terminologie: označování duchovní písně jako hymnu, kancionálu jako hymnáře či chorálu jako psalmodie apod. českého čtenáře spíše mate. Pokud tedy měla být upřednostněním oněch anglických kalků zdůrazněna liturgická funkce luterské duchovní písně, potažmo kancionálu v intencích všeobecného kněžství, zasloužilo by si to v knize alespoň stručnou překladatelskou poznámku.

O přínosu českého překladu Brownovy knihy - tj. upozornit na dnes pozapomenutou, ne-li zcela neznámou, avšak ve své době mimořádně oblíbenou a inspirující hymnografickou tvorbu jáchymovského kantora - přesto není pochyb. Je to počin o to záslušnější, že o obou jáchymovských literátech 16. století, J. Mathesiovi a N. Hermanovi, a vůbec o německé literární tvorbě v českých zemích 16. století, se ve standardních kompendiích dějin české literatury bohužel (zatím) nelze dočíst vůbec nic.

Christopher Boyd Brown: *Zpívání evangelia. Luterské písně a úspěch reformace*. Přel. Dan Török. Praha: Lutherova společnost, 2019, 335 s.

www.ipsl.cz